

Taka stara tam jedna taka pani išla minule s takou ťažkou cestovkou...

(K netypickým prípadom používania ukazovacieho zámena *taký*)

Martina Bodnárová, Filozofická fakulta PU, tina.bodnarova@gmail.com

Kľúčové slová: zámená, neinštitucionálny dialóg, hovorená slovenčina, slovné druhy, frekvenčná analýza, komunikačné použitie

Key words: pronouns, non-institutional dialogue, spoken Slovak language, parts of speech, frequency analysis, communication use

0 Úvod. Ku kľúčovým slovným druhom, ktoré modelujú tvár hovorenej spontánnej (neinštitucionálnej) komunikácie, patria bezpochyby zámená. Či už nahliadneme do výskumov detskej komunikácie (Kesselová, 2003), komunikácie s deťmi (Slančová, 1995, 1999; Brestovičová, 2011) alebo do štatistických výskumov textov hovoreného korpusu a dialógu, a to tak slovenských (Šimková, 2011), ako aj českých (Těšitelová, 1991; Šonková, 2008), všade sa potvrdí jedno – zámená zaujímajú popri slovesách, substantívach a partikulách konštantne najväčší priestor v dialogickom texte a s vymenovanými slovnými druhmi tu alternujú spravidla na prvom až štvrtom mieste.

K veľmi analogickým výsledkom dospela aj naša slovnodruhovú analýzu súboru približne 75 spontánnych neinštitucionálnych dialógov z prostredia východného Slovenska¹. Analýza zámen ukázala, že najfrekvencovanejším subsystémom v rámci daného slovného druhu sú demonstratíva, pričom za najreprezentatívnejšie tu možno pokladať zámená *to, taký, tak, toto, ten, tu, tam*. V podstate každé z nich má v konkrétnom neinštitucionálnom dialógu špecifické funkcie; my však v tomto príspevku chceme uprieť svoj pohľad na funkčnú špecifickosť adjektívneho pronomenu *taký*.

1 Najvyšší a najkoncentrovanejší, ba až systematický je výskyt zámena *taký* v deskriptívnych a zmiešaných dialógoch alebo v deskriptívnych pasážach naratívnych či argumentačných dialógov, resp. v tých dialogických pasážach, ktoré uplatňujú výkladový slohový postup (o typológii dialógu bližšie pozri Bodnárová, 2011a). Pritom iba minimálne funguje toto zámeno ako prostriedok situačnej či kontextovej deixy. Vo väčšine prípadov sa používa „inak“, „netypicky“. Práve na takéto „netypické“ prípady použitia ukazovacích zámen *taký* a *tak* zamerala svoju pozornosť M. Hirschová (1988). Jej minuciózna analýza je bezpochyby veľmi dôsledná a presvedčivá i zaujímavá a jej výsledky sú aplikovateľné i na jazykový materiál slovenčiny, avšak na základe rozboru vlastného dialogického materiálu sa nám vidí užitočné vymedziť ešte niekoľko ďalších komunikačných použití zámena *taký*. Oddelovať jednotlivé použitia je, prirodzene, možné len teoreticky; v konkrétnom dialógu sa viaceré z nich realizujú súčasne.

1.1 *Taký* v spojení so substantívom, ktoré je rozvité neurčitým zámenom, príp. ešte aj adjektívom (prototyp *taký nejaký; nejaký taký*), zodpovedá použitiu, ktoré M. Hirschová nazýva „určitosť neurčitosti“. J. Šonková (2008) takéto pronomínálne spojenia v rámci frekvenčnej analýzy hovoreného korpusu češtiny vymedzuje ako osobitnú podskupinu zámen nazvanú „viacslovné zámená“. Svedčí to o – ako uvádza autorka – síce nevysokom, ale určite systematickom výskyte daných zámenných zoskupení.

Máme teda pred sebou kombináciu určitých a neurčitých identifikátorov, pričom M. Hirschová (1988) tvrdí, že neurčité zámeno relativizujúce platnosť vysloveného príznaku adjektíva, príp. vyjadrujúce jeho malú či neurčitú mieru sa dostáva do istého napätia s ukazovacím *taký*, ktoré disponuje väčšou mierou určitosti. Neurčitosť identifikácie je však

podľa autorky primárna, nemení sa ani pripojením *taký*, preto je to, takpovediac, neurčitosť v istom rámci, v istých hraniciach. Autorka dodáva, že na poradí identifikátorov pritom zrejme nezáleží. Analýza vlastného materiálu nás nabáda na posledné tvrdenie relativizovať. Ukazuje sa totiž, že pri poradí **neurčitý + určitý identifikátor + substantívum/adjektívum** je miera určitosti väčšia než v rámci slovosledu **určitý + neurčitý identifikátor + substantívum/adjektívum**. Inak povedané, ak hovoriaci vo svojom prejave uplatní prvý typ „konštrukcie“, v jeho vyjadrení je markantná väčšia určitosť, konkrétnosť príznaku. Napríklad: *majú dajakú takú značku – ja neviem tá jak sa volá / nejaká taká super herečka / najnovšia*. Uvedené kontexty by bolo možné parafrázovať nasledovným spôsobom: „majú značku, ktorá je veľmi podobná tejto, takmer taká istá“; „ide o herečku, ktorá je veľmi blízka/podobná (tejto) super herečke“. Prípady, keď hovoriaci použije druhý typ „konštrukcie“ s opačným poradím identifikátorov, sú v našom materiáli frekventovanejšie. Uvádzame niekoľko príkladov a ich parafrázy, ktoré azda dostatočne ilustrujú, že v daných vyjadreniach sa akcentuje väčšia neurčitosť príznaku: *taka dajaka odborná škola* („bolo to niečo ako odborná škola; niečo, čo malo atribúty nejakej odbornej školy“) – *ten zámok ani nema taku taku nejaku zahradu* („ten zámok vlastne nemá to, čomu sa hovorí záhrada, niečo ako záhradu“) – *taká som dajaká toto chorá* („môj stav pripomína niečo ako chorobu“) – *on tam ma take nejaké lanka* („on tam má niečo, čo sa podobá nejakým lankám“). Zjednodušene by sa dalo povedať, že spojenia s prvým poradím identifikátorov sa blížia významu určitého ukazovacieho zámena „ten“, „tento“; spojenia s druhým poradím tendujú skôr k významu neurčitého pronomenu „nejaký“.

Ešte minucióznejší pohľad na exponované typy spojení určitých a neurčitých identifikátorov ukázal, že nie je celkom nedôležité diferencovať v rámci nich ďalšie tri slovosledné pozície vzhľadom na nadradené substantívum:

- antepozícia (*majú dajakú takú značku – taku dajaku blbosť ňe↑*) – možno ju pokladať za nepríznačnú a základnú.
- postpozícia, resp. osamostatnená pozícia (*nejaký podnikateľ alebo niečo také – ale neviem dajaku polovičku dajaku tisíc korun alebo také niečo*) – vyskytuje sa veľmi často, pričom neraz je zasadená do rámca enumerácie či „akoby enumerácie“, neurčitý identifikátor nemá adjektívnu, ale substantívnu formu a k predošlým členom/členovi enumerácie je pripojený spojku *alebo*, príp. *a*. Usudzujeme, že takéto prípady sú už blízke kontextovodeiktickému použitiu zámena *taký*.
- rozštiepená pozícia, resp. kombinácia antepozície a postpozície (*takže to je potom na nejakej priemyslovke takej – tie kavy nemohli byť take silne dajake*) – v týchto prípadoch je markantné, že dôraz sa nachádza práve na poslednom zámene – ak je to určitý identifikátor, akcentuje sa určitosť; ak neurčitý, akcentuje sa neurčitosť.

K prvému funkčnému použitiu pronomenu *taký* už len dve marginálne poznámky. Okrajovo sa vari dá uvažovať ešte o variantoch vyčlenených troch slovosledných pozícií identifikátorov, ako dokumentuje nasledujúci príklad: *nejaké také akože ona nemá rada veľmi komerčné filmy a veľmi také toto vieš že trháky* (variant by sme nazvali osamostatnená antepozícia). V našom materiáli raritne (ale predpokladáme, že v bežnej komunikácii hojnejšie) sa objavil prípad: *ta zase nebudem chodiť jak dajaká taká ňe↑ nebudem sa ani smiať ani nič→*. Určitý aj neurčitý identifikátor majú formu feminína a samostatnú pozíciu po prirovnávajúcej konjunkcii *jak*, pričom sa tu dá uvažovať o elipse substantíva. Túto elipsu predpokladáme ako predstupeň substantivizácie daného spojenia zámenných identifikátorov. Oba identifikátory tak interpretujeme ako nejaké dehonestujúce pomenovanie osoby, ktoré by v inom kontexte mohlo nadobudnúť až tabuizované rozmery.

1. 2 *Taký* v kombinácii s akostným adjektívom; s adjektívom, ktorého sémantika implikuje veľkosť, vysoký stupeň vlastnosti a pod.; so substantívom utvoreným od takéhoto akostného adjektíva; s deminutívom alebo s nejakou expresívnou či príznakovou lexémou je

prostriedkom na vyjadrenie intenzity vlastnosti v zmysle jej zvýšenia; môže sa podieľať aj na vyjadrovaní pozitívneho citového vzťahu hovoriaceho k opisovanej skutočnosti, realii. Toto použitie zámena *taký* identifikuje aj J. Kesselová (2003, s. 27) v detskom dialógu. Niekoľko príkladov z nášho materiálu: *taky obrovsky križ tu je – taky maličky zamoček – je to take malé útulne – mestečko bloa je take maličke – skôr je to taka CENnosť* (tu dôležitú úlohu zohráva aj emfáza) – *ma take uzke uličky – joj takí perfektní boli – taky bol potešený – ona mala bielu ale taku ve:lku* (tu sa na vyjadrovaní veľkej miery podieľa aj predĺžená kvantita) – *on je taký skvelý – to bol tak* (korektne *taký*) *krásny nápad – s takou ŤAŽkou cestovkou* (tu je takisto relevantná emfáza) – *ja som s tetou mal taky super rozhovor*.

1. 2. 1 Za odnož uvedeného významu považujeme prípady, keď sa zámeno *taký* spája so substantívom či adjektívom, ktoré je buď negované, alebo jeho sémantika sa vyznačuje negatívnosťou, zápornou kvalitou. *Taký* potom zintenzívňuje negatívnu kvalitu substantíva/adjektíva: *no ta s takym rešetom po dialnici – také neúplné by to bolo – taky šok sme dostali – taká nezvládnutá intenzita povedala by som že to bola u toho človeka – ja s takymi nervami to ukazujem – mali taku odpornu diskofilnu hudbu pustenu*.

1. 2. 2 *Taký* sa môže podieľať aj na znižovaní intenzity vlastnosti v spojení s akostným adjektívom a negáciou slovesa, najčastejšie spony *byť*. Tiež sa vtedy blíži významu adverbia *veľmi*: *nie je to take veľke – ten park nie je ani taky veľky – ňe je vždy úplne taký roztržitý a taký bláznivý – to ne je také dôležité – tie stare ženy nie su take zaujimave*.

Aj na margo druhého komunikačného použitia zámena *taký* uvádzame dve poznámky. Ak sme vyššie hovorili, že spojenie *taký* s akostným adjektívom či nejakým príznakovým výrazom môže poukazovať na subjektívny pozitívny citový vzťah hovoriaceho ku skutočnosti, ktorú opisuje, o ktorej vypovedá, takisto môže takéto spojenie vyznievať aj ironicky – primárne, navonok ide o spojenie slov s kladným významom, avšak sekundárny význam spojenia je negatívny, čo sa dá spoľahlivo vydedukovať zo širšieho kontextu. Unikátny príklad z nášho materiálu: *a neviem či je ta jeho ženuška je taka teraz taka nadšena cyklistka* (tu nás k ironickému dešifrovaniu výpovede nabáda najmä expresívne substantívum *ženuška* v spolupráci s príznakovou intonáciou).

Opisované spojenia sme zaznamenali aj v kontaktoch frázach typu: *no čo taká smutná*↑. Je zaujímavé, že tu sa zámeno *taký* správa ako konštantná a záväzná súčasť frázy, ktorá má predovšetkým funkciu nadviazania kontaktu a sémanticky ju netreba chápať doslovne. Zámeno *taký* nemožno vypustiť, pretože buď by vznikla nezmyselná fráza **no čo smutná?*, alebo po modifikácii by mohla vzniknúť (v kontexte iniciácie rozhovoru) pomerne nezdvorilá výpoveď: *Čo si smutná? Prečo si smutná?* (tým by súčasne došlo k aktivizácii doslovnej sémantiky).

1. 3 Keď stojí *taký* pred adjektívom v komparatíve, spojenie má relativizujúci účinok: *ty keď budeš stará že trošku taka krajšia no že budeme ju vozit' aj my – všetky kluby v podstate take známejšie v košiciach už vedia o vás – aj teraz sme hrali v takom NOVšom jednom – a taky starší PAN*→ *ešte pedesiat šesdesiatročny – myslim že to je tá*→ *taka zabavnejšia časť*. Samotný komparatív adjektíva v týchto prípadoch hodnotíme ako realizáciu elatívu. J. Mistrík (1985, s. 169) v súvislosti s elatívom uvádza aj príklad „vcelku taká lepšia práca“, ktorý ukazuje, že súčasťou elatívu býva aj zámeno *taký*. Domnievame sa, že ho možno označiť za jeden z prostriedkov modifikácie hodnoty stupňov adjektíva, ktoré J. Mistrík vo svojej práci tiež spomína a vymenúva.

1. 4 V kombinácii zámena *taký* so substantívnymi ukazovacími zámenami *ten, tá, to, tí, tie*, príp. *tento* a substantívom sa substantívne zámena správajú ako určité členy (na túto ich funkciu poukázala už J. Kesselová v spomínanej monografii z roku 2003, odvolávajúc sa pritom na konfrontačné slovensko-maďarské výskumy K. Buzássyovej) a adjektívne zámeno *taký* naznačuje či presnejšie sugeruje adjektívne atribúty nadradeného substantíva a poukazuje na známosť substancie, na fakt, že substancia pomenovaná nadradeným substantívom by mala

byť známa aj percipientovi. I tu, podobne ako pri prvom význame, pokladáme za relevantné poradie zámen. Zdá sa, že pri poradí **adjektívne pronomen taký + substantívne pronomen + substantívum** sa akcentuje známosť substancie pomenovanej substantívom (napr. *šak to je taka ta postupnosť jak vravela gerebešova – su vajička aj žubrienky v takych tych mlákach – taky tento nafukovač gummy na aute – ona furt by chcela take tote chustečky*). V prípade, že na prvom mieste stojí **substantívne pronomen** a tesne pred nadradeným substantívom **adjektívne demonstratívum taký**, väčší dôraz je na adjektívnych atribútoch substancie, hoci len „fiktívnych“, „hypotetických“, ktoré *taký* sugeruje, naznačuje, nie exaktne pomenúva, ako vysvetľuje aj M. Hirschová: „Takový však samo príznak vyjadřovat nemůže, může na něj pouze odkazovat. K žádnému explicitnímu pojmenování příznaku se však (...) neukazuje“ (1988, s. 58). Niekoľko príkladov: *to su tie take ľalijky – tu taku malu skriňu som dal preč – ale možnože jej neberie vieš / to devedečko zrovna / vieš že Ten taký typ devedečka*. Dôkazom funkčnosti uvedeného spojenia zámena *taký* so substantívnymi demonstratívami v spontánnom dialógu by mohla byť nasledujúca dvojica replík:

KA: *to su tje take ľalijky vieš↑ take @ @*

MA: *áno hej ↓*

(percipient MA si vie ľalie predstaviť, hoci expedient KA použil len všeobecné ukazovacie pronomen *taký* bez adjektívneho prívlastku).

1. 5 Iným zaujímavým a frekventovaným použitím zámena *taký* je jeho spojenie s prirovnaním (obyčajne prostredníctvom konjunkcie *ako, jak*), s predložkovým substantívnym spojením, vedľajšou vetou, priamou rečou, príp. unikátne so zvukomalebným citoslovcom. Možno tu použiť charakteristiku, že *taký* „odkazuje na vlastnosť alebo mieru vlastnosti, ktorá sa neskôr pomenúva alebo opisuje“ (MSJ, 1966, s. 271), pričom tento opis by sa dal azda nazvať perifrázou. Potom aj uvedené komunikačné použitie zámena *taký* by sme navrhovali označiť ako perifrastické. Na ilustráciu niekoľko príkladov: *boli take zhruba jak ten obraz – sú take pre ľudí normálnych – ten zámok amboas on už je vlasne taky uplne nad tou riekou loárou – tie kavy pili take bez cukru s cukrom so smotanou bez smotany – take jak kakavko jak silvijka keď pije – take jak u nas asi take – bolo to take do výšky – taky viac v pohode – ja zahram takého no že to nič šak choď učiť – take jak obedar daco; ta totu držkovu ako (...) taka co telo naplačece še pri nej – a kazal jej pytať sa take otázky že aka je tvoja oblubena farba... – a ešte hore / také dž:k – dosky take boli mali falc – nam také na bežné veci stačí – taky chalanisko asi o dve hlavy vyšši a asi o dvacať kil ľažši – klasicke slzy nepadali možno jedna taka z vetra*. Niektoré príklady sa latentne približujú štruktúre súvetí s vedľajšou vetou prísudkovou či príslovkovou miery z písaných textov, majú však svoje špecifiká súvisiace s atribútom hovorenosti a typické pre spontánnu hovorenú text. V súvislosti s vymedzeným použitím sme spozorovali vznik „konštrukcie“ *taký že*: *to nie je také že náboženske ale proste→ – to ňe su take že SRANdovna chyba hej↑ – lebo vieš dakde maš take že HNEĎ→ je hľboke → a dakde take že idzeš sto metre→ – a ja som našla také že empetris nadruhou bodka net – on už je taký že vyfičaný - a taká som ostala vieš že šokovaná*. Príkladov je, ako vidieť, pomerne veľa. Pri ich interpretácii sa nám ponúkajú dve možnosti. Prvá: chápať *že*, ktoré sa vsúva väčšinou medzi *taký* a nejaké adjektívum, substantívum, príp. iný výraz, skôr ako spojku naznačujúcu, uvádzajúcu čosi ako mikrodoskripciu, kvázi vedľajšiu vetu či spomínanú perifrázu (potom treba rátať aj s prítomnosťou elipsy po spojke *že*). Druhá: vnímať *že* skôr ako časticu synonymnú s časticou *akože*, ktorou ju možno v niektorých príkladoch substituovať. Prostredníctvom tejto druhej interpretácie sa dostávame k síce zriedkavým, ale veľmi analogickým prípadom, v ktorých vystupuje priamo partikula *akože*: *také akože ti anjeli čo tam su... – ale to tento jan pavol druhy začal tak tak s takym akože rychlym blahorečenim tych ľudi* (v tomto prípade cítiť isté rozpaky expedienta, ako nazvať opisovanú skutočnosť a či je vhodný adjektívny atribút „rýchly“, príp. ako pôsobí celé spojenie „rýchle blahorečenie“). Nazdávame sa, že tieto dva

prípady, ako aj predošlé s komponentom *že* ilustrujú relativizáciu, pričom ak hovoríme o relativizácii, máme na mysli aj už naznačené rozpaky a váhanie hovoriaceho pri pomenovaní a opisovaní istej skutočnosti. Relativizácia vyjadrenia či opisu je citeľná už pri spojení *taký že*; v spojení *taký akože* sa ešte zintenzívňuje. Tu sa dokážeme len ťažko ubrániť konotáciám s detskými výpoveďami typu „akože to bude puding“, „to akože je torta“ (Kesselová, 2003, s. 77), ktoré evokujú predstavovanie, fiktívnosť.

1. 6 Zámeno *taký* vo finálnej pozícii a stojace po enumerácii, konkrétne po konjunkcii (najčastejšie *alebo*, *a*), máva význam „niečo podobné; podobne“, resp. „a tak ďalej“, „a podobne“: *keby bol štrk alebo take*↓ – *ale jak bol niekedy považan košičan bol ja neviem aké váh a také*→ – *takisto keby som išla taký stropkov svidnik a tie také hej*↑ – *veľa sa donieslo z nemecka napríklad frištik a take*→ – *oni tam nemaju akože opravovňu alebo take opravny servis*↑. Uvedený význam i jeho exemplifikácia sa nápadne zblížujú s prípadmi postpozície či osamostatnenej pozície v bode 1. 1 (typ: *nejaký podnikateľ alebo niečo také*).

1. 7 Pri vysvetľovaní niečoho, ospravedlňovaní sa alebo vtedy, keď je komunikant v rozpakoch, zvykne sa používať „konštrukcia“ *to je také* so semikadenciou, nezriedka obohatená partikulami *no*, *ta*: *ten čas vo mne no to je take*→ – *je to je to take no* → *je to ine*↓.

1. 8 V niektorých spojeniach *taký* nadobúda význam partikul *asi*, *približne*: *a okolo tej dvaciatej by to malo byť*→ *taku hodinu*.

1. 9 V spontánnom neinštitucionálnom dialógu sa našli aj prípady, o ktorých hovorí Morfológia slovenského jazyka (1966, s. 271), keď *taký* v pozícii pred substantívom sa približuje významu partikuly *napríklad*: *ešte kým chápeš bude taký druhák tretiak to môže mať* – *aj my rozumieme napríklad takym Ukrajincom* – *takisto keby som išla taký stropkov svidnik...*

1. 10 Reduplikované *taký* spolu so semikadenciou a krátkou pauzou (ale niekedy aj jednorazové *taký* v súhre s pauzou) slúži spravidla na vyplnenie času pri hľadaní vhodného adjektívneho výrazu a je signálom váhania: *izby sú take take čacate* – *je to take*→*dos take plne* – *on je taky taky nadneseny má...* – *objednala marika take*→ *teraz tote take*→ *fajne i so ze.. i zelene* – *rozpraval strašne taky*→ / *taky dobračisko* – *len taký / taký divný pocit to je*.

1. 11 Keď sa *taký* spája so substantívom, ktoré je prípadne ešte rozvité vzťahovým adjektívom, môže nadobúdať adjektívny význam „typický, optimálny“, pričom sa tiež podieľa na figuratívnosti opisu: *je to urobene od e až po a to by malo stačiť to je taky rozsah* – *a prišla taka poliačka* – *zahrady su v takom anglickom štýle* – *taka ovocna záhrada* – *je to kombinácia ovocnej záhrady s takou okrasnou záhradou* – *to bola taka priemyselna štvrť* – *všetko je take dobove historicke* – *vyndeš na taky vršok* – *vytvaraju take obrazce* – *a to su take uličky* – *dostali sme takeho českého sprievodcu* – *ta včera zbor mal*→ *no tiež take fašiangove posedenie* – *to bol taký semestrálny projekt*.

1. 12 *Taký* v samostatnej pozícii v rámci enumerácie nadobúda platnosť adjektíva alebo už substantíva s veľmi všeobecným významom, ktorého úlohou je iba odkázať na rôzne druhy, typy určitej substancie: *na zeleninu budzem mac TAKE*→ *na meso TAKE*→ *na toto TAKE* (akoby enumerácia postupne smerovala k zovšeobecneniu, napr. aj vymenúvané substantíva sú už pri treťom výskyte nahradené ukazovacím pronomem *toto*). Uvedené použitie však bolo v rámci skúmaného materiálu zriedkavé.

1. 13 Kumulácia *taký* v spojení s adjektívami, ktoré pôsobia ako synonymá, predstavuje približný opis, charakterizáciu niečoho alebo niekoho; expedient dáva najavo, že jeho opis je len približný, iba naznačuje charakteristiku, akoby hľadal vhodnejšiu, výstižnejšiu alternatívu: *to je naozaj taky zlaty taky POžehnany by som povedal* – *mne sa zdal teraz na tom koncerte uplne v pohode oveľa viac taky uvoľnenejší taky oddychnuty* – *a takých vyholených takých no lajdakov hej*↑ *takých živanoch*.

1. 13. 1 Od opísaného použitia nemá ďaleko výskyt *taký* so substantívami alebo adjektívami, ktorých platnosť sa pridaním *taký* akoby spresňovala; hovoriaci pripojením *taký*

k substantívu/adjektívu v rámci opisu alebo charakteristiky dáva najavo, že uvedené znaky a vlastnosti považuje v danom prípade za najvýraznejšie, kľúčové:

a) *B: ktory bol kaplánik*↑

Ni+Ma: adrijan

B:@ ten taky vysoky↑ *s takou lysinkou*↑

Ni: áno

(podľa komunikanta B sú adjektívum „vysoký“ a deminutívum „lysinka“ najvýraznejšie znaky spomínanej osoby);

b) *neviem ako sa vola ale taka čierna* (opäť ide o – podľa expedienta – najvýraznejší znak opisovanej osoby).

1. 14 Napokon, unikátnych, no o to pozoruhodnejších bolo niekoľko použití pronomen *taký* so vzťahovým adjektívom v predikatívnej pozícii (nie atributívnej, ako v predošlých prípadoch): *ale ja som taky kávovy zase – no / paráda a šak to je taky empetrojkový – len / to je keď je kvantum pred tebou to je také psychologické* *ne*↑. M. Nábělková (1993, s. 67) sa zmieňuje aj o takýchto okrajových, ba niekedy priam okazionálnych prípadoch použitia vzťahových adjektív, pričom poznamenáva, že ide o „hovorovo zafarbený typ“ s významom „ktorý má rád to, čo je pomenované základovým substantívom“ alebo „ktorý má sklon venovať sa činnosti týkajúcej sa substancie pomenovanej základovým substantívom“ (tamže). V rámci exemplifikácie autorkiných tvrdení sa nachádza aj jeden príklad z hovoreného prejavu so zámenom *taký*: „my sme krčmoví a vy také skôr televízne“ (tamže). Dá sa teda povedať, že výskyt vzťahových adjektív v predikatívnej pozícii je tiež jedným zo znakov hovorového štýlu a spontánneho neinštitucionálneho hovoreného prejavu a že tu pôsobí mierne expresívne (vidí sa nám, že miera expresívnosti je vyššia vtedy, ak subjektom danej konštrukcie je personická entita, napr. ja v našom prvom príklade), čo môže byť zvýraznené práve adjektívnym demonstratívom *taký*.

2 Záver. Pokúsili sme sa vymedziť funkčnú špecifickosť adjektívneho zámenného výrazu *taký* v spontánnom neinštitucionálnom dialógu dospelých. Vychádzajúc z podobných výskumov v češtine (Hirschová, 1988; Schneiderová, 1993), otvoril sa pred nami pomerne pestrý vejár komunikačných použití exponovaného zámena, od jeho intenzifikujúcej funkcie, cez tzv. perifrastickú, až po funkciu (iba) výplnkového výrazu sprevádzajúceho váhanie a rozpaky komunikantov. Ukázalo sa, že *taký* môže na jednej strane výraz a opis spresňovať, no na druhej strane aj relativizovať; môže tiež robiť (najmä súvislejší a dlhší) deskriptívny prejav markantnejším, figuratívnejším. Vo všetkých analyzovaných netypických prípadoch výraz *taký* neplní svoju pôvodnú deiktickú funkciu, nanajvýš sa k nej niekedy približuje, väčšinou sú však jeho komunikačné použitia z pôvodnej deiktickej funkcie odvodené, a teda možno ich situovať kdesi na perifériu slovného druhu zámen. V tom sa zhodujeme s názorom českej lingvistky M. Hirschovej (1988). V niekoľkých ojedinelých prípadoch, kde sa výraz *taký* dá substituovať partikulami (najmä *asi, približne, napríklad*), by sme už uvažovali o jeho partikulizácii a presunutí na pôdu tohto slovného druhu. Rovnako ojedinelé boli prípady substantivizácie zámena *taký* (*dajaká taká*).

Úplne na záver už len drobná ilustrácia kumulácie výrazu *taký* v spontánnom hovorenom deskriptívno-naratívnom prejave a prelínania jeho vyššie vymedzených funkcií, čím je dosiahnutá väčšia figuratívnosť a markantnosť výrazu: *abo taka stara tam jedna taka pani išla minule s takou ŤAŽkou cesťovkou*→ *neviem dakto jej myslim že jej pomahal*→ *ale to je FAKT problém*↓.

Poznámky

¹ Uvedený súbor už bol podrobený viacerým analýzám, predovšetkým z hľadiska typológie dialógu (Bodnárová, 2011a), expresivity (2010) a stratifikácie národného jazyka (2011b). Týmto príspevkom nadväzujeme na výsledky svojich predchádzajúcich výskumov.

Literatúra

- BODNÁROVÁ, M.: *Expresivita a modifikácia lexém ako priestor pre realizáciu ikonicko-symbolického princípu v neinštitucionálnom dialógu*. Jazyk a kultúra, roč. 1, 2010, č. 4.
- BODNÁROVÁ, M.: *K problematike typológie dialógu dospelých*. In: 7. študentská vedecká konferencia: zborník príspevkov. Eds. M. Chovanec – J. Sipko. Prešov: Prešovská univerzita, 2011a, s. 786 – 807.
- Dostupné na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec3/index.html>
- BODNÁROVÁ, M.: *Spontánna hovorená komunikácia dospelých na východnom Slovensku cez optiku stratifikácie národného jazyka*. Jazyk a kultúra, roč. 2, 2011b, č. 7.
- BRESTOVIČOVÁ, A.: *Lexikálne univerzálie v reči matky orientovanej na dieťa*. In: 7. študentská vedecká konferencia: zborník príspevkov. Eds. M. Chovanec – J. Sipko. Prešov: Prešovská univerzita, 2011, s. 738 – 746.
- Dostupné na: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec3/index.html>
- HIRSCHOVÁ, M.: *Netypické prípady užití ukazovacích výrazů takový, tak*. Naše řeč, roč. 71, 1988, č. 2, s. 57 – 61.
- KESSELOVÁ, J.: *Morfológia v komunikácii detí*. Prešov: Vydavateľstvo Anna Nagyová, 2003.
- MISTRÍK, J.: *Štylistika*. Bratislava: SPN, 1985.
- NÁBĚLKOVÁ, M.: *Vzťahové adjektíva v slovenčine*. Bratislava: VEDA, 1993.
- RUŽIČKA, J.: *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1966.
- SCHNEIDEROVÁ, E.: *K užívání zájmena ten (v přívlastkové pozici) v mluvených projevech*. Naše řeč, roč. 76, 1993, č. 1, s. 31 – 37.
- SLANČOVÁ, D.: *Charakteristika lexiky v reči učiteliek materskej školy*. In: Sociolinguistica Slovaca 1. Sociologické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Zost. S. Ondrejovič - M. Šimková. Bratislava: Veda 1995, s. 101 – 115.
- SLANČOVÁ, D.: *Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra*. Prešov: FF PU, 1999.
- ŠIMKOVÁ, M.: *Frekvencia slov a tvarov v súčasnej slovenčine*. Slovenská reč, roč. 76, 2011, č. 5 – 6, s. 322 – 333.
- ŠONKOVÁ, J.: *Morfologie mluvené češtiny: Frekvenční analýza*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.
- TĚŠITELOVÁ, M.: *O frekvenci slov v dialogu a v monologu*. Slovo a slovesnost, roč. 52, 1991, č. 2, s. 109 – 121.

Abstract

The paper is based upon a wider analysis of parts of speech in the body of spontaneous non-institutional dialogues from the region of Eastern Slovakia and is focused on the differentiation and specification of untypical communication uses of the demonstrative pronoun *taký*. We try to follow the pragmatic communicative research of pronouns realized by Milada Hirschová. We continue her study from 1988, which became our utmost inspiration for realization of the similar research on the material of spoken Slovak language.